

Over 4 mei, de Joden en synodes

Kerk niet alleen zwijgzame toeschouwer

Het kerkelijk verzet tegen de jodenvervolging was geen succesverhaal. Maar het zo bagatelliseren als de PKN doet in de nota over de verhouding Kerk en Israël slaat weer door naar de andere kant, vindt Johan Snoek. Het doet niet alleen onrecht aan allen die vanuit hun christelijke overtuiging hun leven waagden voor onderduikers maar ook aan het kerkelijke getuigenis tegen de jodenvervolging.

Zondagavond 4 mei herdenken we weer de Tweede Wereldoorlog: de slachtoffers, het verzet, en hen die het hoogste offer brachten omdat "het hart het niet laten kon" (A. den Doollaard). Ze pleegden verzet en kwamen op voor hun bedreigde medemens. De Joden werden allereerst en het meest bedreigd. Dit jaar zal ik in mijn gedenken een speciale plaats inruimen voor die christenen die opkwamen voor de Joden, en namens de kerk getuigden tegen het onrecht de Joden aangedaan.

Startpunt

In gedachten komen namen als die van de toenmalige secretaris-generaal van de Hervormde synode ds. K. H. E. Gravemeyer, de R.-K. aartsbisschop J. de Jong, de

gelezen. Een paar maanden later, kort na de februaristaking door de Duitsers in bloed gesmoord, richtte hun synode een herderlijk schrijven tot de gemeenten. Zondag 23 maart 1941 was ik - toen een jongeman (ik ben van 1920) - aanwezig in de dienst van de gereformeerde kerk te Renkum-Heelsum. Ik werd bepaald niet geboeid door wat er zoal in een kerkdienst te horen viel. Aan het eind echter werd, geheel onverwacht, een herderlijk schrijven van de synode voorgelezen. Naar de maatstaven van nu een veel te lang stuk; toen luisterden we ademloos. Een citaat:

"De zorgen, die in de laatste maanden velen onzer volksge-noten vervulden, zijn ook aan U niet voorbijgegaan. Dat kan ook niet, waar juist de gemeente van Christus vanuit het Evangelie in

Dat heeft me jaren gekost, maar er kwam aanmoediging en steun van historici verbonden aan Yad Vashem te Jeruzalem. Toen de

Joden is geen succesverhaal: een en ander ging gepaard met vallen en opstaan. Evenmin mocht het een 'zwartboek' zijn, want

Razzia in Amsterdam, Het kerkelijk verzet tegen de deportatie van joden was geen succesverhaal, maar

Startpunt

In gedachten komen namen als die van de toenmalige secretaris-generaal van de Hervormde synode ds. K. H. E. Gravemeyer, de R.-K. aartsbisschop J. de Jong, de Kampense hoogleraar prof. dr. K. Schilder, mr. J. Donner (grootvader van minister Donner) en ds. J. J. Buskes. Laatstgenoemde was het die in het Convent van kerken de kat de bel aan bond: "Het antisemitisme is in strijd met het Evangelie van Jezus Christus, dat de kerken hebben te prediken. De kerken moeten, krachtens hun prediking van dit Evangelie, er op staan, dat aan de Joden hier te lande en in de gegeven situatie een behandeling op gelijke voet met alle burgers wordt verze-kerd." Dat was het startpunt voor het kerkelijk protest.

De kerken van het Convent stuurden daarop een rekwest naar de Duitse rijkscommissaris Seyss-Inquart, gedateerd 24 oktober 1940, vanwege het verbod tot benoeming en bevordering van Joodse ambtenaren en vroegen hem dit verbod in te trekken. Op zondag 27 oktober werd het verzoekschrift in de kerkdiensten voorgelezen en het sloeg in als een bom. Er waren gemeenteleden die anders uitsluitend naar de ochtenddienst gingen, maar die zondag ook de middagdienst bezochten, alleen om de afkondiging nog eens te horen.

De Gereformeerde kerken hadden het rekwest wel mede onder-tekend, maar het was schandelijk genoeg niet in hun diensten voor-

"De zorgen, die in de laatste maanden velen onzer volksge-noten vervulden, zijn ook aan U niet voorbijgegaan. Dat kan ook niet, waar juist de gemeente van Christus vanuit het Evangelie in de historie van het Joodse volk de Christus zag geboren worden en reeds op die grond nimmer de vraag naar een bepaald ras kan laten worden tot een begrenzing van de liefde tot onze naaste en van de barmhartigheid, die we schuldig zijn."

Dat werd openlijk gezegd, onder de Duitse bezetting. In mijn dagboek schreef ik: "Eindelijk heeft de kerk manntaal gesproken".

In mijn dagboek schreef ik: "Eindelijk heeft de kerk manntaal gesproken"

Vreselijke stilte

Een aantal jaren na de oorlog werd ik predikant en als zodanig beroepen door de Schotse kerk met standplaats Tiberias (1958). In de jaren zestig van de vorige eeuw ontspoon zich in Israël een debat over de houding van de paus tijdens de Tweede Wereldoorlog. Kadijsj Luz, toenmalig voorzitter van het Israëliësch parlement, zei: "Er was een volledige en vreselijke stilte van de kant van de kerk". Ik herinnerde me die kerkdienst in Renkum-Heelsum, dacht: 'Hij vergist zich' en besloot om de zaak uit te zoeken.

Dat heeft me jaren gekost, maar er kwam aanmoediging en steun van historici verbonden aan Yad Vashem te Jeruzalem. Toen de Encyclopaedia Judaica werd samengesteld, nodigde men mij uit het artikel te schrijven over *The Holocaust and the non-Roman Catholic Churches*. Daarin beschrijf ik hoe kerken in diverse landen van Europa en Noord-Amerika geprotesteerd hebben tegen de Jodenvervolgung. Het artikel eindigt als volgt:

"In de bezette landen hebben deze protesten de Duitse autoriteiten nauwelijks beïnvloed; maar,

in zoverre ze werden voorgelezen in de kerkdiensten, hebben ze bijgedragen tot het doorbreken van de stilte en gemakzucht [bij de bevolking] waarmee de uitroeiing van de Joden gepaard ging en ze spoorden de gelovigen aan, niet met de Duitsers mee te werken en individueel de Joden hulp te verlenen."

Lichten in het donker

Het onderzoek duurde jaren en resulteerde in *The Grey Book* (As-sen, 1969; 315 p.). De titel zal duidelijk zijn. Het kon geen 'witboek' worden, want het kerkelijk opkomen voor de vervolgde

Joden is geen succesverhaal: een ander ging gepaard met vallen en opstaan. Evenmin mocht het een 'zwartboek' zijn, want in die inktzwarte tijd van de Sjoa waren er lichten in het donker. "Hoe groter de duisternis, des te helderder het licht, ook al is het niet meer dan dat van een kleine kaars" (Heinz Leuner).

In een onlangs door de synode van de Protestantse Kerk in Nederland besproken stuk over Israël, de Palestijnen en de Arabische landen (de IPA-nota, inmiddels omgedoopt tot nota Israëliësch-Palestijns conflict) hebben de op-

Razzia in Amsterdam, Het kerkelijk verzet tegen de deportatie van joden was geen succesverhaal, maar er was wel degelijk sprake van verzet.

Foto ANP

wrede Duitse bezetting, de kerken in Nederland zich openlijk solidair hebben verklaard met de vervolgde Joden. Men is blijkbaar vergeten dat daarbij vele voorgangers (ook de toenmalige secretaris-generaal) hun vrijheid en zelfs hun leven in de waagschaal hebben gesteld en in vele gevallen daadwerkelijk hebben geofferd.

"Gedenkt uw voorgangers" (Hebr. 13 vs. 7) Volgens mij verdienen die voorgangers ons respect, want ze hebben in een tijd die zoveel moeilijker was dan de onze, veelal de rug recht gehouden en daarvoor soms een hoge prijs betaald.

Een Joodse spreuk, toegeschreven aan Hillel, luidt: "Veroordeel je naaste niet, eer je in zijn situatie komt". Misschien is het goed om bij de komende herdenking onszelf af te vragen: "Hoe zou ik het er in die tijd hebben afgebracht?"

Johan M. Snoek

